

Husa V á c l a v: Epochy českých dějin. Odbitka z czasopisma Sborník pro hospodářské a sociální dějiny, Praha, rocznik I, 1946, str. 47.

Autor, redaktor praskiego czasopisma historycznego poświęconego dziejom gospodarczym i społecznym, ostatnio gość Polski jako członek delegacji historyków czeskich na VII Powszechny Zjazd Historyków Polskich we Wrocławiu, podjął bardzo interesującą próbę periodyzacji dziejów czeskich posługując się metodą materializmu historycznego. Ta niewielka ale bogata w treść rozprawa ma charakter programowy w sensie naukowym i politycznym. Husa stawia sobie zadanie oparcia periodyzacji na obiektywnych kryteriach, poddając przede wszystkim celnej rewizji dotychczasowe sposoby podziału historii Czech, będące jaskrawym wyrazem spirytualistycznej (idealistycznej) koncepcji rozwoju historycznego. Analiza konstrukcji historycznych Palackiego, Novotnego, Pekařa i kilku innych czołowych historyków czeskich wykazuje, że wszyscy oni posługiwali się pojęciem „ducha czasów”, widząc w nim właściwy motor przemian historycznych. U jednych istotnym czynnikiem dziejowym były poglądy religijne, u innych — prądy kulturalne. Husa cytuje T. G. Masaryka, który widział w historiografii czeskiej zły wpływ nauki niemieckiej i uważał, że historiografia ta (w swoim oficjalnym nurcie) nie spełniła roli nauczyciela narodu czeskiego w jego walce o republikański i demokratyczny ustrój.

Husa przytacza charakterystyczne poglądy idealistycznych historyków. Przejście z systemu gospodarki naturalnej na system gospodarki czynszowej w okresie feudalnym tłumaczono np. wpływem idei romantycznych gotyku, kierujących rzekomo szlachtę od radła ku rzemiosłu rycerskiemu. Rozwój kapitalizmu tłumaczono przejściem od idealistycznego okresu gotyckiego do epoki renesansowej indywidualizmu, naturalizmu, oraz wpływem reformacji, zwłaszcza kalwinizmu. Husa słusznie określa takie metody interpretacyjne jako wyraz wiary w autonomiczny byt idei.

Próba periodyzacji historii Czech przedstawiona przez Husę, stanowiąca zarazem próbę syntezy, wysuwa na plan pierwszy zmiany ustroju gospodarczo-społecznego. Omówione zostały niektóre problemy prehistorii czeskiej, w szczególności sprawa ustroju rodowego i jego rozpadu. Historyczne dzieje Czech dzieli Husa na następujące okresy. Od końca X wieku do połowy XII wieku jako przejście ku feudalizmowi, z przeżytkami niewolnictwa, od połowy XII wieku do rewolucji husyckiej to pierwsza faza feudalizmu z charakterystycznym rozwojem sił produkcyjnych zwłaszcza górnictwa, z narastającymi konfliktami wśród panujących klas feudalnych, antagonizmem szlachty przeciwko duchowieństwu, szlachty niższej przeciwko wyższej. Rewolucja husycka kierowała się głównie przeciwko feudalnym panom duchownym, przeciwko półkolonialnemu wykorzystywaniu finansowemu ziem czeskich przez

Rzym. Druga faza feudalizmu wypełnia czasy od rewolucji husyckiej do klęski białogórskiej. Wielka własność przechodzi od gospodarki czynszowej na gospodarkę folwarczną. Europejska zmiana dróg morskich wpływa hamująco na rozwój przemysłowy Czech. Na Zachodzie rozwija się manufaktura, dla Czech typowa jest produkcja rzemieślnicza. Jest to okres, w którym drobne ziemiaństwo zrazu u szczytów powodzenia po zaborze ziem kościelnych, potem walczące przeciwko miastom i mieszczaństwu, zaczyna od XVI stulecia ulegać politycznej i ekonomicznej przewadze fortun magnackich.

Trzecia faza feudalizmu wypełnia czas od 1618 r. do 1781 r. tj. do zniesienia niewoli chłopów patentem Józefa II. Jako następstwa wojny trzydziestoletniej w Czechach wymienia się proces szybkiej koncentracji ziem w latyfundiach z dominującą rolą Niemców i z odrodzoną pozycją duchowieństwa katolickiego w Czechach. Przeciwko tym klasom panującym stoi lud wiejski, większa część mieszczaństwa i drobna szlachta. Ziemie czeskie pod absolutną władzą habsburską mają znowu charakter półkolonialny. Powstanie chłopów w 1775 r., seria reform społecznych z lat 1775—1781, system Raaba w majątkach państwowych i pojezuickich zapoczątkowały ostatnią fazę feudalizmu w Czechach. Na drugą połowę XVIII wieku po utracie Śląska przypadł rozrost produkcji manufakturowej w Czechach. Zniesienie niewoli chłopskiej umożliwiło odpływ ludności do miast, do przemysłu. Przyczyniło się to również do odniemczenia miast czeskich. Ten okres, do 1848 r. stanowi przejście ku warunkom kapitalistycznym. Pod koniec tego okresu manufaktura ustępuje już produkcji towarowej.

Rok 1848 zamknął epokę feudalizmu w Czechach. Następną epokę, kapitalizmu, dzieli Husa na fazy. Pierwsza z nich do 90-tych lat XIX wieku — to czas wzrostu sił burżuazji czeskiej i niemieckiej, przy ekonomicznym i politycznym jeszcze znaczeniu ziemiaństwa. Druga faza, do 1918 r. stanowi dla Czech okres częściowego wyrównywania gospodarczego zapóźnienia w stosunku do kapitalizmu zachodniego. Faza trzecia, to czas międzywojennej demokratycznej republiki czechosłowackiej: masy ludowe uwolnione zostały od ucisku narodowościowego niemieckiego względnie węgierskiego, ale do zasadniczych społecznych zmian ustrojowych nie doszło. Kryzys polityczny 1938 r. doprowadził do podboju Czechosłowacji przez imperializm niemiecki za zgodą międzynarodowego kapitału. Oswobodzona w 1945 r. Czechosłowacja weszła w fazę przechodnią ku epoce socjalizmu.

Rozprawka Husy jest rezultatem przemyślenia potrzeb historiografii czeskiej; historyka polskiego interesują w niej nade wszystko zjawiska i uwarunkowania zbieżne z dziejami polskimi; interpretacje czeskie już w tym ogólnikowym ujęciu rzucają wiele światła na naszą historię.

W tym syntetycznym rzucie, jaki nam daje Husa, odbija się też wyrażenie to wszystko co z historii polskiej odbiega od dziejów sąsiedzkiego narodu. Warto by rozprawkę Husy przetłumaczyć na język polski.

Stanisław Śreniowski (Łódź)

Witold Kamieniecki: Społeczeństwo litewskie w XV wieku, Towarzystwo Nauk. Warszawskie, Warszawa 1947, str. 125 + 1 tabl. + IV.

Na wstępie tej pracy czytamy taką wymowną informację Autora: „Wojna twardo się obeszła z niniejszą pracą. Dwukrotnie zniszczony rękopis musiał być po raz trzeci restytuowany już po powstaniu warszawskim, po spaleniu bibliotek i archiwów, w bardzo trudnych warunkach życiowych” (str. 7). Po przeczytaniu zaś tej pracy myślimy przede wszystkim, jak to jednak dobrze się stało, że Autor nie dał za wygraną, że nie zrezygnował ze zrekonstruowania jej i że ją w końcu opublikował. Przyjmuje ona bowiem wiele nowych i cennych spostrzeżeń w odniesieniu do tych — zdawałoby się — dostatecznie już zbadanych i znanych stosunków. Jak bowiem wiadomo, zagadnieniom tym poświęciła stosunkowo wiele uwagi najpierw nauka rosyjska; prace Kluczewskiego, Lubawskiego, Leontowicza, Maksimiejki, Malinowskiego, Bielajewa i in., oparte o gruntowne przeważnie badania źródłowe, rzuciły sporo światła na stosunki ustrojowe Litwy średniowiecznej. Także nasi badacze, jak np. Kutrzeba, Halecki, Semkowicz, Kolankowski, Łowmiański i w końcu sam Autor — okazali wiele zainteresowania tym zagadnieniem i poświęcili im sporo pracy badawczej, czego rezultatem są znakomite niekiedy prace. Jeżeli Autor mimo to mógł dać coś nowego w omawianej tu pracy, to stało się tak głównie dzięki z jednej strony jego śmiałej metodzie badawczej, jaką — swoim zresztą zwyczajem i tu zastosował, z drugiej zaś szczególniejszej inwencji i spostrzegawczości, które widoczne są tu w ciągu całego badania. A trzeba jeszcze dodać, że rezultaty tego badania i przemyślenia jego wyników zostały ujęte w piękną szatę stylistyczną, która jednak w niczym nie zaszkodziła ścisłości i jasności ujęcia omawianych, przeważnie trudnych i skomplikowanych zagadnień. Wywody Autora znamionuje przy tym wielka ostrożność i poczucie odpowiedzialności za każde słowo, co zapewne odbiło się na rozmiarach pracy, która — jak widzimy — stosunkowo nie wiele stron wypełniła, co jednak z drugiej strony podniosło znaczenie jej poziom naukowy.

W taki to sposób zostały omówione podstawowe problemy ustrojowe Litwy w XV wieku. W uwagach wstępnych zwrócił więc Autor najpierw uwagę na różnorodność elementów etnicznych, językowych, religijnych i ustrojowych, jakie złożyły się na całość państwa litewskiego w XIV w. Dzięki tolerancyjnej polityce Giedymina i jego następców odrębności te, nacechowane pierwotnym charakterem, przetrwały dość długi czas,